

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ **Поезија Волта Витмана у контексту књижевне авангарде у Србији**, КАНДИДАТКИЊЕ **Бојане Аћамовић**

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
1. Датум и орган који је именовао комисију: 25. април 2018. године, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду
2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: 1. др Зоран Пауновић, редовни професор за ужу научну област Енглеска и америчка књижевност (2006), Филолошки факултет у Београду 2. др Радојка Вукчевић, редовни професор за ужу научну област Енглеска и америчка књижевност (2004), Филолошки факултет у Београду; 3. др Бојан Јовић, научни саветник, Институт за књижевност и уметност у Београду
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
1. Име, име једног родитеља, презиме: Бојана, Лазар, Аћамовић 2. Датум рођења, општина, република: 4. фебруар 1985, Сарајево, Босна и Херцеговина 3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: Кандидаткиња је докторске студије уписала као мастер. Мастер рад под насловом „Непоуздани приповедачи у романима <i>Срце таме</i> , <i>Бледа ватра</i> и <i>Флоберов папагај</i> “ одбранила је 12. 10. 2010. на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. 4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: Енглески језик и књижевност; стечено академско звање: мастер филолог – англиста
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ: Поезија Волта Витмана у контексту књижевне авангарде у Србији
IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Навести кратак садржај са знаком броја страна поглавља, слика, шема, графикона и сл.

Докторска дисертација Бојане Аћамовић обухвата 239 компјутерски штампаних страница, а подељена је на девет поглавља: 1. Увод (стр. 1–2); 2. Волт Витмен и амерички деветнаести век (3-43); 3. Рана рецепција Витманове поезије и рађање српске авангарде (44-72); 4. Однос према прошлости и књижевној традицији (73-101); 5. Модернизовање песничке форме – слободни стих (102-136); 6. Варварство и примитивизам у модернистичкој поезији (137-167); 7. Космичка поезика (168-194); 8. Тело, сексуалност и еротизација поезије (195-217); 9. Закључак (218-225). Главне целине рада изузетно су систематично и прегледно подељене на велики број потпоглавља, што значајно омогућава сналажење у овој опсежној и сложеној дисертацији. На крају рада, приложена је педантно сачињена библиографија (226-239).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Истраживање које је обављено у овој дисертацији подстакнуто је запажањем да је у првим деценијама 20. века постојало значајно интересовање за поезију Волта Витмана међу књижевним ствараоцима у Србији, што се првенствено огледало у њиховом позивању на америчког песника у текстовима о актуелним књижевним питањима. Књижевници који су показивали наклоност према Витмановој поезици припадали су струји посвећеној модернизацији песничког израза и напуштању традиционалних конвенција у књижевном стваралаштву, која се данас означава термином *авангарда*. Чињеница да представници српске авангарде у својим поетичким и аутопоетичким разматрањима наводе Витмана као изузетно значајног модерног песника била је основ за претпоставку да се и Витманова и авангардна поезика заснивају на истим постулатима те да се могу пронаћи и извесне подударности на формалном и тематском плану.

У складу с поменутиим претпоставкама, кандидаткиња се у свом раду усредредила на креативну рецепцију Витмановог дела у поезији српске авангарде, док су преводи песама, у то време објављивани по периодици, помињани првенствено ради описа ширег интелектуалног и књижевног контекста у ком се ова рецепција одвијала. Анализом карактеристика поезије Волта Витмана и представника српске авангарде кандидаткиња је луцидно уочила и аргументовано истакла велики, често пресудан утицај ширег друштвеног контекста на обликовање њихових поезика. Мада се ради о различитим епохама (друга половина 19. и почетак 20. века), као и различитим поднебљима (Северна Америка и Балкан), и у једном и у другом случају тај контекст је био обележен вишегодишњом кризом која је кулминирала ратовима (америчким грађанским и Првим светским ратом) и која је интелектуалце и уметнике подстакла на размишљања о недостацима постојећег друштвеног уређења и система вредности. Из незадовољства се јављао отпор традиционалним структурама и обрасцима понашања, који је, пренет на поље уметности, прерастао у жељу за превазилажењем конвенција и увођењем новина у поетски израз. Антитрадиционализам, разложно истиче ауторка дисертације, једна је од ставки која се издваја као заједничка Витмановој поезици и поезици српске авангарде и која је условила и подстакла експериментисање са формом песме и стиха и проширење тематског опсега.

Антитрадиционалистичка тежња за модернизацијом песничког израза и код Витмана и код српских авангардиста поклопила се са жељом за стварањем аутентичне националне књижевности. Препреку томе песници су видели у нормама које је доминантна буржоаска култура наметала уметности и књижевности, а које су водиле у укалупљеност, извештаченост и академизам. У Америци 19. века, повлашћен статус имала је књижевност Велике Британије, што је било неприхватљиво за Витмана, који је сматрао да британске поетске форме и поетски језик нису прикладни за изражавање америчког искуства. Ово је био подстрек за низ експеримената и иновација отелотворених у шест различитих издања *Влати траве* и већем броју мањих прозних и поетских дела. Захваљујући томе, Витман је постао оличење модерног песника и као такав је прихваћен и у авангардним круговима у Европи, па и у Србији. Витманова модерност била је узор српским песницима да охрабрени његовим примером траже начине да своју поезију одвоје од конвенција.

У делу у коме говори о песничкој форми, као најзначајнију иновација потеклу од Волта Витмана, а прихваћену и даље афирмисану у поезији европске и српске авангарде, кандидаткиња издваја слободни стих. Проистекао је, указује Бојана Аћамовић, из шире тежње за ослобађањем поезије од усвојених правила версификације, а његов настанак се може сагледати и кроз призму друштвеног контекста. На ово су критичари указали и у случају Витмана, који се данас сматра зачетником слободног стиха модерне поезије. Код Витмана је слободни стих настао као манифестација принципа органске поезике, о чему је

песник говорио и у својим аутопоетичким текстовима. Иако се овом формом пре свега тежило приближавању поезије природном говору, слободни стих је и у Витманово време а и деценијама касније био неразумљив читаоцима и изазивао оштре полемике у књижевним круговима. Неуједначена метрика и одсуство риме збуњивали су читаоце, што се види из негативних приказа Витманове поезије, али и из појединих српскохрватских превода који су се појављивали у предратном периоду.

У Србији се, каже даље кандидаткиња, већ почетком 20. века појављују песме писане невезаним стихом или се комбинују везани и невезани стихови, што указује на све присутнију тежњу за ослобађањем форме. Сасвим извесно је била у питању тенденција коју су српски аутори усвојили у додиру са савременим остварењима европске поезије, те се не може говорити да је настала под директним утицајем Витмановог стиха. Ипак, у критичким и полемичким текстовима у којима се разматра ово поетичко питање авангардни аутори се често позивају на Витмана, који се наводи као пример великог песника који је одступио од конвенционалне версификације а ипак створио вредна песничка дела. На основу чињенице да српски критичари Витмана наводе као аргумент у одбрану слободног стиха, кандидаткиња разложно закључује да је управо његова поезија била подстрек авангардистима за даље експериментисање са формом.

У периоду после Првог светског рата, практично сви песници авангардног круга у Србији опробали су се у писању поезије у слободном стиху. Критичари попут Стефановића, Црњанског и Токина у Витмановој форми налазе потврду модерних тенденција, које је било неопходно бранити од напада конзервативних струја. У раду је посебно издвојен Милош Црњански, не само као аутор који је примењивао слободни стих у пракси, већ и као критичар који се тим питањем позабавио у есеју „За слободни стих“, где помиње и Витмана као утицајног модерног песника. Указано је и на то да се стихови Растка Петровића и Радета Драинца по структури највише приближавају Витмановом слободном стиху.

Међу представницима српске авангарде, Витманова поетика је најчешће посматрана као исходиште оних тенденција које у књижевности почетка 20. века постају све наглашеније и чак прерастају у доминантна обележја нових уметничких покрета (или *изама*). Анализом есејистичких и критичких текстова и појединих прозних и песничких дела кандидаткиња је уочила три тематска поља која су ушла у темеље поетике авангарде, а за чију разраду су аутори инспирацију и охрабрење проналазили у поезији Волта Витмана. То су примитивизам, космизам и поетика тела и сексуалности.

У разматрању примитивистичких тенденција у Витмановој и поетици српске авангарде ауторка дисертације пошла је од ученог специфичног односа који је амерички песник имао према људима, заједницама и појавама које се налазе изван цивилизације, тачније према ономе што се означавало као примитивно, варварско и дивље. Запажено је да тај однос не носи негативне конотације, те да варварско код Витмана пре свега значи природно, неспутано и снажно. Такво позитивно одређење примитивног неговано је и у уметности и књижевности авангарде, у оквиру које се управо у ономе нецивилизованом проналази освежење за европску културу. Витман је и у Америци и у Еворпи доживљаван као варварин поезије, због слободног стиха и слободног изражавања о друштвено маргинализованим или табуисаним темама. Као такав се уклопио у авангардне тенденције окретања од западне цивилизације ка ваневропским и примитивним културама. Витман је био варварин и то га је у очима европске авангарде чинило модерним. Почетком 20. века интересовање за примитивну уметност проширило се и на Србију, те се о примитивистичким тенденцијама у уметности расправљало се и у полемичким текстовима. Аутори наклоњени овој појави повезивали су је са природним органским развојем, као и са истраживањем примарних људских нагона. У модификованом облику примитивизам је ушао и у основу поетике зенитизма, у виду захтева за балканизацијом Европе. У фокус интересовања српских авангардних песника долазе ваневропске културе – Африка (нарочито код Растка Петровића), али и Америка, као Нови свет, место акције и прогреса. У том погледу сматрамо изузетно значајним деловање Бошка Токина који је у својим есејима и програмским текстовима доследно промовисао Америку и Витмана, као репрезентативног Американца. За Токина, Витман је варварин али је и геније. Ова констатација добија на значају у разматрању концепта барбарогенија и улоге који је Токин имао у обликовању поетике зенитизма. Анализирајући текстове Љ. Мицића и самог Токина, закључујемо да се концепт барбарогенија заснива на идејама преузетим од Токина, те се посредно може повезати са поетиком Волта Витмана. Представа коју су о америчком песнику имали српски авангардисти тако се нашла уграђена у зенитистичког јунака.

Космичка поетика код аутора чија су дела разматрана у овој дисертацији подразумевала је жељу за превазилажењем граница и досезањем до космоса. Код Витмана се та поетика манифестује у

свеобухватности духа и израза песника, који преко свог лирског субјекта и сам постаје космос. Модерна поезија је космичка јер подразумева повезаност чак и најудаљенијих појава, на планети Земљи или у свемиру. У српској авангардној поезији космичка струја се чак издваја као доминантна будући да у мањој или већој мери прожима дела свих књижевника који су припадали овом кругу. Тим пре је значајно што се и у текстовима у којима се разматра овај аспект поетике појављује Витманово име. Поредиши Витманову и поетику српске авангарде и разматрајући елементе космизма који се у њима појављују, кандидаткиња је пронашла значајне паралеле између поезије америчког песника и Сибе Миличића, истакнутог представника космичке поетике код нас.

Космизам чини идејну основу *изама* који су аутентични производ српске, односно југословенске авангарде – зенитизма, суматраизма и хипнизма. Аутори који су се издвојили као творци или истакнути сарадници ових покрета (Б. Токин, М. Црњански, Р. Драинац) у својим програмским текстовима и манифестима износе неке постулате космичке поетике који се запажају и у Витмановој поезији, или се, пак, директно позивају управо на Витмана, као модерног, космичког песника, те је то овде била основа за упоредно разматрање америчког и српских песника. И космизам је као и примитивизам био део ширих духовних и интелектуалних струјања у европској уметности тог периода и сасвим је извесно да би се поетике зенитизма, суматраизма и хипнизма, као и индивидуалне поетике појединих песника, развијале на сличан начин и да српски авангардисти нису познавали Витмана. Витманова поезија је, међутим, продубила схватање ових појава и песницима дала додатни импулс да стварају поезију у космичком духу.

Последње тематско поље које је размотрено у раду јесте поетика тела и сексуалности. Витманова поезија била је иновативна у контексту америчког 19. века и по наглашеној сензуалности и исказаном занимању за човекову телесност и сексуалност. Тематизовање телесних и чулних уживања и еротика део су и авангардних захтева за ослобађањем песничког израза, а амерички песник је и овде био узор који су следили. Витманов приступ тематизовању тела, уз увођење елемената еротике и хомоеротике, свој пандан нарочито проналази у делима Растка Петровића. Мада се српски писац не позива експлицитно на америчког песника, уочљива је – тврди и убедљиво доказује кандидаткиња - сличност поетских сензибилитета.

Анализа послератне рецепције Витмановог дела у поетици авангардних аутора показала је да се она надовезује на активности започете у претходном периоду који је означен као предавангардни. Рецепција књижевног стваралаштва Волта Витмана на југословенским просторима, тачније на српско-хрватском говорном подручју, започела је на самом почетку 20. века, преводима појединих песама или одломака, који су се појављивали у периодичним публикацијама. Убрзо су се појавили аутори који су у есејима и књижевнокритичким текстовима почели да повезују поетику америчког песника са модерним тенденцијама у европској и у домаћој књижевности. Ту се пре свега издваја рад Светислава Стефановића и Димитрија Митриновића, који су у годинама пре Првог светског рата деловали као доследни заступници Витманове поетике. Ова поетика била је изразито антитрадиционалистичка и, мада настала чак пола века раније, и даље је била неприхваћена у ширим књижевним круговима. Утолико је Стефановићево и Митриновићево деловање и значајније будући да су они рано препознали значај Витманових идеја и заступајући их и усмеравајући млађе ауторе ка њима поставили темеље Витманове рецепције код нас. Нарочито су, указује ауторка дисертације, значајне године 1912. и 1913, када се у појављује највише превода Витманове поезије (у *Босанској вили*) и када се појављују и полемички текстови у којима се Витман истиче као узор модерним песницима. Све ово обезбедило је солидну подлогу за послератну рецепцију дела америчког песника у књижевности авангарде.

Најзад, као један од најбитнијих закључака целокупног истраживања издваја се запажање да је креативна рецепција Витмановог дела у поезији српске авангарде била условљена и усмеравана Витмановом рецепцијом у другим европским земљама, пре свега Немачкој и Француској. Ово би се могло рећи и за преводну рецепцију, будући да је у многим случајевима евидентно да изворник за српскохрватски превод није био текст у оригиналу, на енглеском језику, већ немачки, француски или руски превод. Представници српске авангарде одржавали су живе контакте са уметницима из других крајева Европе, а многи су један период свог живота провели у иностранству (у Француској, Немачкој, Италији, Русији), и спремно су прихватили и преносили идеје које су тамо усвајали. Када је реч о упознавању са Витмановом поетиком, од пресудног значаја су биле везе са Француском и Немачком, односно немачким говорним подручјем. У предавангардном периоду од кључног значаја били су контакти са Немачком, где је интересовање за америчког песника у првим деценијама 20. века било изузетно живо, нарочито у експресионистичким круговима. У послератном, авангардном периоду значајну улогу

посредника у рецепцији Витмановог дела добила је и Француска, где су многи српски авангардисти боравили у току или после рата и где су се упознавали са модерним токовима у уметности. Чак и ако нису сами боравили у Немачкој, Француској или некој другој европској земљи, српски књижевници могли су да стекну добар увид у актуелна дешавања у уметничком свету. Публикације су циркулисале, идеје се размењивале, одржавани су контакти са уметницима других земаља и тако је стварана интернационална авангардна мрежа. Интернационализам као једна од кључних одлика авангарде био је пресудан и за рецепцију Витмановог дела у српској књижевности.

У Закључку дисертације, кандидаткиња обазриво указује на то да се не може рећи да је било ко од српских авангардних песника почео да ствара инспирисан Витманом, нити да су копирали Витманов стил – али да тада актуелне културне прилике у Европи па и у Србији (односно Краљевини СХС) указују на то да су сви они сасвим извесно били упознати са главним одликама поезије америчког песника, чак и ако се нису експлицитно позивали на њега у својим радовима. Многе тенденције које су следили, а које су тада прихватане широм Европе, воде порекло од Витманове поезије. Суочени са неодобравањем средине у којој су стварали, у поезији америчког песника налазили су охрабрење за даља поетичка експериментисања. Тиме су се – закључак је Бојане Ажамовић на крају ове вишеструко драгоцене студије – и песници српске авангарде сврстали у ред Витманових следбеника, „будућих песника“ који су преданим радом на стварању модерне књижевности проносили „варварски крик“ широм планете.

VI   Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

1. Whitman's "Barbaric Yawp" Sounded in Serbian, *Rocznik Komparatystyczny – Comparative Yearbook* 4 (2013), Szczecin: Uniwersytet Szczecinski, 2013, 313-320.

2. *I speak the password primeval* - Vitmanova iskonska lozinka za promenu američkog poetskog diskursa. *Jezik, književnost, diskurs - književna istraživanja (zbornik radova)*, Niš: Filozofski fakultet, 2015, 139-151.

3. Ослобађање стиха у певању модерног човека. Тенденције и околности развоја слободног стиха у Америци и Србији, *Савремена проучавања језика и књижевности: зборник радова са VII научног скупа младих филолога Србије*, књига 2, Крагујевац: ФИЛУМ, 2016, 273-282.

4. Walt Whitman and the City Culture: The Poet as a Flaneur and a Bohemian. *English Studies Today. Selected Papers from the Third International Conference "English Language and Anglophone Literatures Today" (ELALT 3)*. Novi Sad: Faculty of Philosophy, 2016, 29-40.

5. Визуелни идентитети Витманове поетске збирке. Илустрација као интерпретација. *Преплитања и укритања (хибридност у књижевности): зборник радова*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2016, 141-163.

6. Look for Him Under Your Bootsoles... Or in His Prose. *Наслеђе: часопис за књижевност, језик, уметност и културу*, год. XIV, бр. 36. Крагујевац: ФИЛУМ, 2017, 69-79.

7. Волт Витман и Алџернон Свинберн - поглед из перспективе Богдана Поповића, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 65, св. 3. Нови Сад: Матица српска, 2017, 901-920.

VII   ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација Бојане Ажамовић бави се рецепцијом дела америчког песника Волта Витмана у књижевности српске авангарде. Посматрано је Витманово стваралаштво у целини, а посебна пажња је усмерена на кључне аспекте његове поетике присутне у поезији и појединим прозним

текстовима. Издвојени су они елементи који су нашли одјека у књижевним остварењима каснијих епоха, пре свега у европској авангардној књижевности, и који се данас сматрају основом модерне поезије.

Када је књижевност српске авангарде у питању, истраживање је усредсређено на поезију и прозне радове аутора који су били део авангардних покрета у Србији у периоду после Првог светског рата, а у чијој се поетици уочава спона са америчким песником. Истраживањем су обухваћене пре свега двадесете године 20. века, односно епоха која се узима за језгро српске авангарде, али су разматрани и поједини аутори из претходног, „предавангардног“ периода, у циљу предочавања друштвеног и књижевног контекста. Како су се српски авангардисти с Витманом углавном упознавали преко немачких и француских извора, било да су у питању преводи или есеји и критички текстови о америчком песнику, рецепција Витманове поезије у раду је посматрана као део ширег европског културног феномена.

Анализа је подељена на пет сегмената, од којих је сваки посвећен одређеном поетичком аспекту. Започиње се разматрањем односа према прошлости и књижевној традицији, који је и код Витмана и код српских авангардиста критички и преиспитивачки. Њихов антитрадиционализам и њихова тежња за модернизовањем поетског израза налазе се у основи свих поетичких одлика, како формалних тако и тематских, које су анализиране у главном делу рада. Као предмет засебних поглавља издвојене су оне карактеристике и тенденције које су типичне за Витманову поетику, а присутне и у књижевности српске авангарде. Поред тога што се анализирају директна позивања на Витмана, као и елементи непосредно проистекли из Витманове поезије, у раду је указано и на тенденције које су се у српској књижевности појавиле независно од америчког песника, али су охрабрење за даљи развој пронашле управо у његовом делу. Централни део рада чине поглавља у којима се обрађују издвојени поетички аспекти – слободни стих, као карактеристична формална одлика, а затим и најупечатљивија тематска поља која повезују Витманову и авангардну поезију (примитивизам, космизам, као и тематизовање тела и сексуалности). Истраживање је кроз анализу наведених елемената убедљиво показало да се Волт Витман с правом може сврстати међу песнике чије је дело имало важну улогу у обликовању поетике српске авангардне књижевности.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА:

Промишљеном и теоријски чврсто утемељеном анализом утицаја поезије Волта Витмена на ствараоце српске авангарде, кандидаткиња је дошла до читавог низа вредних увида и закључака. Те је закључке у својој докторској дисертацији изложила прегледним и јасним научним стилем, који употпуњује позитиван утисак о овом научном делу.

X ПРЕДЛОГ:

На основу свега изложеног, сматрамо да је Бојана Аћамовић обрадом теме под насловом *Поезија Волта Витмана у контексту књижевне авангарде у Србији* сачинила вредно научно дело, од несумњивог значаја за српску англистику и науку о књижевности, као и за студије културе. Због тога предлажемо наставно-научном већу Филолошког факултета да ову докторску дисертацију прихвати, а кандидацини одобри приступ усменој одбрани рада.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

др Зоран Пауновић

др Радојка Вукчевић

др Бојан Јовић

